

"Kodovi slavoničnosti u novelistici hrvatskog realizma i moderne"

Cvitkušić, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:946896>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Marija Cvitkušić

**Kodovi slavonskičnosti u novelistici
hrvatskog realizma i moderne**

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Marija Cvitkušić

Matični broj: 0009078164

Kodovi slavoničnosti u novelistici
hrvatskog realizma i moderne

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Mario Kolar

Rijeka, lipanj 2020.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Kodovi slavoničnosti u novelistici hrvatskog realizma i moderne* izradila samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Maria Kolara.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u završnom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Marija Cvitkušić

Potpis

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. SLAVONSKA KNJIŽEVNOST KAO JEDNA OD HRVATSKIH REGIONALNIH KNJIŽEVNOSTI.....	3
2.1. VAŽNOST ISKUSTVA PROSTORA.....	5
3. SLAVONSKI TEMATSKO-STILSKI KOMPLEKS.....	7
3.1. ZEMLJA KAO KRUCIJALNI MOTIV.....	8
3.2. SLAVONSKA TRADICIJA KAO KNJIŽEVNO NADAHNUĆE.....	10
3.3. ALKOHOLIZAM KAO OBLIK HEDONIZMA.....	12
3.4. MENTALITETNI KODOVI SLAVONSKOGA SUBJEKTA.....	13
4. KODOVI SLAVONIČNOSTI U NOVELISTICI JOSIPA KOZARCA.....	14
4.1. <i>SLAVONSKA ŠUMA</i> KAO PEJZAŽNI KOD SLAVONIČNOSTI.....	14
4.2. MENTALITET SLAVONSKOGA SUBJEKTA U PRIPOVIJETKAMA JOSIPA KOZARCA.....	16
5. KODOVI SLAVONIČNOSTI U NOVELISTICI IVANA KOZARCA.....	19
5.1. RASPOJASANI SLAVONAC IVANA KOZARCA.....	19
5.1.1. NEARTIKULACIJA JASTVA KOZARČEVIH LIKOVA.....	21
5.2. RAVNIČARSKI PROSTOR U DJELU IVANA KOZARCA.....	23
6. KODOVI SLAVONIČNOSTI U NOVELISTICI JOZE IVAKIĆA.....	25
6.1. SLAVONKE KAO IVAKIĆEVI PRIPOVJEDAČI.....	26
6.2. IVAKIĆ O STEREOTIPU RASPOJASANE SLAVONKE.....	28
7. KODOVI SLAVONIČNOSTI U NOVELISTICI JOSIPA KOSORA.....	31
7.1. JOSIP KOSOR – SLIKAR PANONIJE.....	32
7.2. KOSOROVO VELIČANJE <i>HOMO FABERA</i>	34
8. SLAVONSKI DIJALEKT I ETNOGRAFSKI ELEMENTI KAO KODOVI SLAVONIČNOSTI.....	36
8.1. SLAVONSKI DIJALEKT.....	36
8.2. ETNOGRASKI ELEMENTI.....	41
9. ZAKLJUČAK.....	43
10. POPIS LITERATURE.....	45
11. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI.....	48
12. NASLOV I KLJUČNE RIJEČI NA ENGLISKOM JEZIKU.....	48

1. Uvod – početna razmatranja, ciljevi i metodologija rada

Terminom *kodovi slavoničnosti* u ovome radu označavamo identitet cjelokupne Slavonije, njezinoga prostora i kulture pa možemo reći da je *slavoničnost* poput *otiska prsta* slavonskoga prostora. Takvi *kodovi* postaju *pečatom* unikatnosti, samosvojnosti slavonskoga prostora, pokazujući nam u čemu se točno krije njegova jedinstvenost. Njihovom ćemo analizom, a što je ujedno i glavni cilj ovoga rada, utvrditi odgovor na to pitanje, uzimajući pritom kao podlogu novele Josipa i Ivana Kozarca, Joze Ivakića te Josipa Kosora, koji su vrlo vjerno oslikavali društvene, gospodarske i ine procese na tome području. S analizom ćemo najprije krenuti od samih početaka snažnijega razvitka književnosti u Slavoniji, osvrćući se na 18. stoljeće, doba kada je ova književnost doživjela procvat, ponajviše zahvaljujući književnom djelovanju Antuna Kanižlića, Matije Antuna Reljkovića te Matije Petra Katančića.

Potom će uslijediti kratak osvrt na slavonsku književnost kao jednu od hrvatskih regionalnih književnosti, pri čemu ćemo posebnu pažnju obratiti na tzv. *iskustvo prostora*. U proučavanju *iskustva prostora* najviše ćemo se osloniti na rad Pavla Pavličića *Hrvatska književnost sjevera i juga* (Pavličić 2004), temeljem kojega ćemo istaknuti glavne razlike između tzv. *južnjačke* i *sjevernjačke* književnosti, te samim time jasno vidjeti i u čemu leži posebnost književnosti u Slavoniji.

Kako bismo uopće mogli podrobnije krenuti u analizu *kodova slavoničnosti*, pokazat će se nužnim najprije navesti neke od najistaknutijih, a za to će nam pak poslužiti rad *Slavonski tekst hrvatske književnosti* Helene Sablić Tomić i Gorana Rema (Sablić Tomić i Rem 2003). U tome pogledu, govorit ćemo o motivu zemlje kao krucijalnome motivu slavonske književnosti, slavonskoj tradiciji koja je postala jednim od temeljnih književnih nadahnuća, mentalitetnim osobinama slavonskoga subjekta te duboko ukorijenjenome tematiziranju

alkoholizma i hedonizma u Slavonaca, što će, vidjet ćemo kasnije, dovesti do stvaranja takozvanih *stereotipa o raspojasanosti Slavonije*.

Nakon toga uslijedit će središnji dio ovoga rada u kojem ćemo, kako je već rečeno, proučavati i analizirati slavonska obilježja u djelima spomenute četvorice autora, iz čega ćemo nastojati pronaći sličnosti i razlike u njihovim književnim tumačenjima ovoga prostora.

Uvidjevši kako se i slavonski dijalekt zbog svoje specifičnosti može protumačiti kao još jedan u nizu *kodova slavoničnosti*, osvrnut ćemo se i na njegovu analizu, izdvojivši neke od najprepoznatljivijih dijalektalnih specifičnosti, a za to će nam poslužiti pripovijetka *Maćuva* Joze Ivakića te *Gnjili* Ivana Kozarca.

Na samome ćemo kraju izdvojiti neke od najupečatljivijih etnografskih elemenata u pročitanim pripovijetkama, iz čega ćemo dobiti jasan pregled kako se nekada u Slavoniji živjelo te koji su njezini glavni običaji i tradicije.

2. Slavonska književnost kao jedna od hrvatskih regionalnih književnosti

Kao što je već rečeno u *Uvodu*, s analizom povijesnoga konteksta slavonske književnosti najbolje je krenuti od 18. stoljeća, vremena u kojem se javljaju značajni slavonski pisci, „dok već jenjava dvostoljetna bujna književnost čakavsko-štokavskog juga, a sjeverni kajkavski dio doseže sami vrhunac“ (Brešić 2004: 9). Dakle, slavonska se književnost počela snažnije razvijati dosta kasno, znatno zaostajući za književnošću hrvatskoga sjevera i juga.

Razlog velikomu kašnjenju svakako leži u činjenici da je Slavonija sve do kraja 17. stoljeća bila pod turskom vlašću, a tek nakon potpisivanja Karlovačkoga mira 1699. godine, kojim konačno ulazi u sastav Habsburške Monarhije, slavonski prostor dobiva priliku znatnije prodrijeti u književni svijet. Takvo mu prodiranje polazi za rukom jer već u samome početku daje trojicu velikih književnika koji su postali reprezentima određenih književnopovijesnih poetika, a riječ je o baroku u djelu Antuna Kanižlića, prosvjetiteljstvu Matije Antuna Reljkovića te klasicizmu Matije Petra Katančića.¹

Od 18. stoljeća nadalje moguće je pratiti kontinuitet književnosti u Slavoniji sve do danas pa o slavonskoj književnosti možemo govoriti kao o jednoj od regionalnih književnosti u Hrvatskoj.

Pojam regionalne književnosti odnosi se na onu književnost koja u svoje žarište stavlja *prostor* (lat. *locus*, grč. *topos*), a upravo je kategorija prostora, kako navodi Brešić, „uvjetovala izrazito disperzivan karakter hrvatske književnosti“

¹ Požežanin Antun Kanižlić ostao je najzapamćeniji po religioznom spjevu *Sveta Rožalija, panormitanska divica* iz 1780. godine, u kojemu se jasno vidi utjecaj dubrovačkih pjesnika -u prvome redu Gundulića i Đurđevića, a taj je utjecaj najviše vidljiv u korištenju dvostrukorimovanog dvanaesterca te osmeračkog katrena i šestine. Matija Antun Reljković svojim je satiričko-narativnim spjevom *Satir iliti divji čovik u verše Slavoncem* iz 1798. godine, ispjevanom u puku bliskom desetercu i na ikavskoj štokavštini, ušao u srž onodobnog slavonskog mentaliteta i tradicije, prikazavši slavonske seljake kao nemarne, zapuštene i gospodarski zaostale pa ih savjetuje kako da se trgnu iz stagnacije te kako da napreduju. Valpovčanina Matiju Petra Katančića također možemo smatrati jednim od najznačajnijih slavonskih pisaca 18. stoljeća, a takav je atribut najviše zaslužio svojom pjesničkom zbirkom *Fructus auctumnales (Jesenski plodovi)* iz 1791. godine. Katančić je, poput Kanižlića i Reljkovića, često pisao na ikavskoj štokavštini, čime je svjedočio kontinuitet književnog jezika slavonskih pisaca.

(Isto: 30). Prostor se pokazao izrazito značajnim u gotovo svim hrvatskim regijama, što je rezultiralo „prožimanjem različitih tradicijskih kulturnih modela unutar nacionalno cjelovita područja“ (Isto: 30).

Vežanost za prostor osobito se pokazala važnom u razdoblju hrvatskog književnog realizma omogućivši piscima da postignu „istinito reproduciranje tipičnih karaktera u tipičnim okolnostima“ (Flaker 1976: 150). Drugim riječima, omogućila im je da postignu *mimesis* te da na taj način postanu što vjerodostojniji u svojim književnim izlaganjima. Stoga su se pisci hrvatskoga realizma nerijetko vezali uz svoj rodni kraj, za zemlju u zavičajnome prostoru, crpeći inspiraciju iz krajeva u kojima su odrasli, a to će potvrditi i Antun Barac u eseju *Regionalizam u književnosti* ističući kako su „gotovo sve hrvatske pokrajine dale pisce, koji su ih na ovaj ili onaj način opisivali“ (Barac 1941: 143).

Obično se u literaturi, kada je riječ o raščlambi književnosti hrvatskoga realizma na regije, spominju tri: Slavonija, Hrvatsko zagorje te Primorje, a svaka od tih regija ima svoje glavne književne predstavnike. Tako se u Slavoniji ističe Josip Kozarac, u Hrvatskome zagorju Ante Kovačić i Ksaver Šandor Gjalski, dok su se primorskom regijom najviše bavili Vjenceslav Novak te Eugen Kumičić.

Međutim, vežanost za prostor ne opstaje samo kod hrvatskih realista, već nastavlja biti aktualna i u kasnijoj književnosti pa tako i u književnosti hrvatske moderne, što ćemo vidjeti na primjerima pripovijetki Ivana Kozarca, Josipa Kosora te Joze Ivakića, dok će nam pripovijesti Josipa Kozarca poslužiti kao glavni primjer slavonske književnosti u razdoblju književnoga realizma.

Iz ovoga možemo zaključiti kako na slavonsku književnost također moramo gledati kao na dio hrvatskoga književnog regionalizma. Drugim riječima, takva književnost postaje jednom od *samoniklih varijacija* cjelokupne hrvatske književnosti, čime se potvrđuje njezino bogatstvo. Zbog svoje posebnosti, slavonska književnost postaje još jednom potvrdom da je „hrvatska književnost toliko jaka da može imati i raznolikost unutar čvrstog jedinstva“ (Peić 1984: 5).

2.1. Važnost *iskustva prostora*

Proučavanjem pojma *prostora* u književnosti bavili su se mnogi autori. Iako se većina njih bavila pojmom prostora u pjesništvu, vidjet ćemo kako su mnogi njihovi zaključci primjenjivi i na hrvatsku proznu književnost. Tako se među njima ističe Zvonimir Mrkonjić koji u *Suvremenom hrvatskom pjesništvu* govori o *iskustvu prostora* tvrdeći da zavičaj određuje pjesnika u najmanje dva osnovna slučaja: *sredozemnom (južnjačkom)* te *kopnenom (sjevernjačkom)*, pri čemu ističe kako je glavna odlika *sredozemnog* pjesničkog govora meditativnost te emotivna percepcija svijeta, dok se nasuprot njemu nalazi *kopneni* pjesnički govor koji se ističe svojom narativnošću i racionalnom percepcijom svijeta (Mrkonjić 1971: 13-16).

Brešić u *Slavonskoj književnosti i novom regionalizmu* također govori o pojmu južnjačke i sjevernjačke književnosti, tvrdeći kako pisci s juga radije opisuju ljude pa se fokus u sredozemnoj književnosti stavlja na kolektiv ili položaj pojedinca u kolektivu, dok su u sjevernjačkoj književnosti „odnosi među ljudima mnogo škrtije opisani, svedeni na vrlo elementarnu mjeru“ (Brešić 2004: 44). U kontekstu podjele hrvatske književnosti na sjeverni i južni dio, Vinko Brešić u navedenoj knjizi dotiče se i razmišljanja Tonka Maroevića, koji u radu *Valovi i hridine sredozemništva* također razmatra ključne razlike sredozemnoga i kopnenoga pjesništva, navodeći kako sredozemno pjesništvo odlikuje sinkretizam, dok su odlike kopnenog pjesništva „konkretnost, jednokratnost, pojavnost, sažetost, apstrahiranje“ (Isto: 45).

I Pavao Pavličić u tekstu *Hrvatska književnost sjevera i juga* dijeli mišljenje spomenutih autora kako, među svim silnim podjelama naše književnosti, pažnju treba obratiti i na onu koja našu književnost dijeli na sjevernu i južnu. Pri tome ističe kako „te dvije grane našega pripovjedaštva kao da pripadaju dvjema različitim tradicijama, dvama svjetovima, toliko su između sebe različite“ (Pavličić 2004: 115). Posebnu pažnju autor skreće na *škrtost* Mediteranaca u

opisima prirode, tvrdeći kako se sve ono što je važno u njihovoj prozi zbiva među ljudima, dok su Sjevernjaci pak skloniji opisivanju materijalnoga svijeta pa u sjevernjačkoj književnosti možemo naići na opise „šume i rijeke, podruma i tavana, kiše i snijega, klipa kukuruza i čehulje grožđa“ (Isto: 116).

Pavličić se u svome tekstu slaže s Brešićem kada je u pitanju sjevernjačka književnost i njezino škrto opisivanje ljudi pa zaključuje kako „onaj tko poznaje sjever Hrvatske samo iz književnosti stječe dojam da je npr. Slavonija kraj u kojem se ljudi samo valjaju po sjenicama u bjesomučnom ljubavnom zagrljaju, piju ljute rakije i bodu se noževima u prevelikoj strasti za tijelo ili za zemlju“ (Isto: 116).

Upravo će se proučavanje *iskustva prostora* pokazati kao vrlo značajno u kontekstu proučavanja *slavoničnosti* jer iz toga možemo jasno vidjeti kako je „slavonski prostor, za razliku od mediteranskoga, koji je okrenut moru - okrenut prema zaleđu, tj. kopnu i zemlji“ (Brešić 2004: 49).

Iz toga slijedi jasan zaključak: slavonski prostor ima vlastite značajke, drugačije od onih s prostora Mediterana, a one se ogledaju u geografskim, političkim, ekonomskim, ali i svjetonazorskim specifičnostima. Stoga upravo u tome smislu možemo govoriti o *slavoničnosti*, odnosno o nekom „određenome, jedinstvenome identitetu koji nastaje kao spoj prostora i njegove kulture“ (Isto: 50).

Dakle, kao što je bilo već rečeno u *Uvodu*, riječ je o nečemu poput *otiska prsta* slavonskoj književnosti, odnosno o „identitetu mjesta koje je ispunjeno nekim značenjem te koji odražava kulturni identitet lokalne društvene zajednice“ (Isto: 50)

3. Slavonski tematsko-stilski kompleks

O stilu i motivima slavonske književnosti govorili su Helena Sablić Tomić te Goran Rem u knjizi *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, tvrdeći kako se „kodovi slavanskoga tematsko-stilskoga kompleksa čitaju u tekstualnim strukturama preko triju poetičkih principa - **teme, subjekta i stila**“ (Sablić Tomić i Rem 2003: 19). Kao najznačajnije *teme* slavonske književnosti autori navode odnos prema tradiciji, koji podrazumijeva opis slavonskih običaja, narodnih nošnji, slavonske pjesme i kola, zatim život u Slavoniji, povratak u zavičaj kao prostor egzistencijalnoga, te naposljetku vezanost uz prostor (Isto: 19).

Pod pojmom *subjekta* autori podrazumijevaju opis Slavonca, njegova izgleda i naravi putem koje se oslikava mentalitet slavanskoga kraja, a kao čestu osobinu slavanskoga čovjeka navode sklonost autodestruktivnosti.

Za pojam *stila* pak tvrde da ga karakterizira „jednostavnost izraza, upotreba ikavskoga narodnog govora, humor, ironija, pritajena strastvenost, didaktičnost“ (Isto: 19), a sve će to biti potvrđeno i u djelima kojima ćemo se baviti u ovome radu.

3.1. Zemlja kao krucijalni motiv

Goran Rem se, zajedno sa Sanjom Jukić u knjizi *Panonizam hrvatskoga pjesništva* ponovno dotiče pitanja tematsko-stilskoga kompleksa u slavonskoj književnosti, ali ovoga puta stavljajući naglasak na termin *panonizam* za koji autori tvrde da je riječ o pojmu koji „s jedne strane precizira o kojoj je primarno geološkoj strukturi kao polju književne referencije riječ te o kojim geografskim, povijesnim i kulturalnim koordinatama, a s druge strane označava stilistiku književnoga diskursa izrasloga iz toga geološko-geografsko-kulturalnoga konteksta“ (Jukić – Rem 2013: 28-29).

Budući da je „bioidentitet Panonske nizine čvrsto obilježen geološkim podrijetlom“ (Rebrina 2014: 4), neće nas čuditi što su se *zemlja* i *voda* nametnule kao dvije glavne motivske točke panonizma. U slavonskoj se prozi *zemlja* kao relevantna motivska točka panonizma zadržala, što ćemo vidjeti u kasnijoj analizi pripovijedaka četvorice spomenutih autora, dok se motiv *vode* više zadržao u sferi slavonskoga pjesništva.

Stoga možemo govoriti o *zemlji* kao motivsko-tematskoj okosnici *panonizma*, a razlog njezinoj važnosti te neprestanoj potrebi slavonskih pisaca da se tim motivom znatno bave, leži u činjenici da je slavonsko tlo jedno od najplodnijih, čija se plodnost može mjeriti ostvarivošću čovjekove egzistencije, iz čega se razvija „svijest o toj egzistencijalno važnoj, zbiljskoj međuuovjetovanosti zemlje i čovjeka“ (Jukić –Rem 2013: 30) što se implicira u književnosti kao krunski motivski parnjak *zemlja - čovjek*.

O važnosti *zemlje* kao krucijalnoga motiva u djelima slavonskih pisaca govori i Vlasta Markasović u knjizi *Rukopis ravnice*, govoreći o tzv. *homo faberu*, čovjeku radniku kojega dočekuje zemlja, a koji „u djelovanju pronalazi smisao ili mu je on, sasvim suprotno, zbog zauzetosti ratarskim poslovima posve zamagljen“ (Markasović 2011: 111).

Motiv *zemlje* pokazao se bitnim i ključnim još u 18. stoljeću te je u našoj književnosti „od Reljkovića do danas uvriježena slika Slavonije kao arkadije, bogate i lijepe zemlje u pejzažnom smislu jer je takvo podneblje vrlo ugodno za život ljudi od prapovijesti“ (Bilić 2007: 101). Da je Slavonija još od 18. stoljeća sagledana kao arkadijski prostor, potvrđuje i sljedeći citat, preuzet iz Reljkovićeve *Satira*:

„Slavonijo, zemljo plemenita,
vele ti si lipo uzorita,
nakićena zelenim gorama,
obaljana četirim vodama.

Na priliku zemaljskog raja
rike teku sa četiri kraja“ (Reljković 1999: 23)

Iz navedenoga možemo zaključiti kako *zemlja*, točnije *doživljaj zemlje* kao tipičnog motiva slavonske, preciznije: *sjevernjačke* književnosti, stoji nasuprot mediteranskome i južnome s *morem* kao središtem. Upravo *doživljaj zemlje*, kako navodi Brešić, „u osnovi određuje jaka emocionalna percepcija, a s njome i specifičan kontinentalni književni diskurs“ (Brešić 2004: 107).

3.2. Slavonska tradicija kao književno nadahnuće

Promotrimo li slavonsku tradiciju s književnopovijesnoga gledišta, uvidjet ćemo da ona postaje jednim od nepresušnih izvora književnoga nadahnuća. Slavonska se tradicija tako nametnula kao još jedan vrlo važan motiv slavonske književnosti, a koji je bio prisutan još u djelima slavonskih pisaca 18. stoljeća. Obično se, kada pomislimo na tradiciju u Slavoniji, u prvome redu sjetimo slavonskoga kola, a upravo je ono postalo jednim od najčešćih motiva u književnosti Slavonije, pa ga osim motivom možemo smatrati i simbolom.

O slavonskome kolu i drugim običajima mnogo je govorio Reljković u svojem *Satiru*, svojevrsnom *bestselleru* 18. stoljeća, pri čemu je, vrlo kritički raspoložen, nastojao gotovo negativno označiti fenomene narodne kulture, smatravši ih rasadištima nemorala i izvorištima zala pa ih je nazvao *turskim skulama* jer su ih Slavonci, po Reljkovićevu mišljenju, naučili od Turaka, a sve tursko značilo mu je „nekršćansko, strano, neprijateljsko, tuđe, vražje, nepoželjno i štetno“ (Bilić 2007: 28).

Međutim, Reljkovićev se *Satir* ubrzo našao na meti brojnih kritika i polemika, izazvavši u učenome svijetu negodovanje, osporavanje, a s druge strane odobravanje i potvrđivanje pa je slavonska tradicija, osim bitnom motivsko-tematskom okosnicom, postala i izvorom polemiziranja. Polemiku je inicirao još

1767. godine anonimni autor u pjesmi *Tamburaš slavonski*, a na koju se obrušava Vid Došen pjesmom *Jeka planine, koja na pisme Satira i Tamburaša slavonskoga odjekuje i odgovara*, objavivši ju iste godine te zauzimajući obrambenu poziciju prema Reljkoviću i njegovu slavnemu djelu.

Došen nastavlja biti oštar u kritici narodnih običaja, pokazavši se možda čak i oštrijim od samoga Reljkovića, a svoju oštrinu i nepokolebljive stavove dokazuje u *Aždaji sedmoglavoj*, objavljenoj već sljedeće 1768. godine, u kojoj „prikazuje razuzdanost te opačinu grješna i pokvarena života“ (Isto: 32):

„Al u kolo kada ishodi
Snaša sebe tad izvodi,
Gdi očito sebe nudi
Med velikim jatom ljudi,
Neka mukte svak pazari,
Tko za bludnu robu mari“ (*Djela Vida Došena* 1969: 113)

Međutim, vizura slavonskih običaja znatno se promijenila dolaskom 19. stoljeća te s njim preporodnih i romantičarskih ideja, koje su znatno utjecale na kreaciju stava prema narodnim običajima.

Početakom 19. stoljeća u duhu romantizma na snagu stupa kult povratka prirodi te prirodnoga fenomena uopće, a time se favorizira i narodna kultura, što ide u prilog kolu i narodnim običajima (Bilić 2007: 38). Preporoditelji su, s ciljem jačanja nacionalne svijesti, svjesno počeli poticati skupljanje narodnoga blaga, čime je pojačan interes za narodnu kulturu pa je „cijela hrvatska književnost XIX. stoljeća označena snažnom nacionalnom motivacijom“ (Isto: 38).

Interes za narodnom kulturom pokazao se snažnim i u 20. stoljeću, pa tako primjerice Joza Ivakić piše dramu *Inoče* (1919.) u koju je vješto ukomponirao pjesmu, svirku i šokačko kolo, a takvih elemenata ne nedostaje niti u djelima drugih spomenutih autora.

Prema riječima Anice Bilić, slavonska tradicija, preciznije: kolo, u slavonskoj književnosti najčešće postaje metaforom mladosti i pučkoga veselja, a ponekad pak može označavati i nostalgiju za mladošću (Isto: 38).

3.3. Alkoholizam kao oblik hedonizma

U djelima slavonskih pisaca Slavonija je vrlo često prikazana kao *raspojasana* zemlja u kojoj se samo jede, pije, *divani*² i pleše, pa je u slavonskoj književnosti česta pojava tematiziranja raskalašenosti, hedonizma te nagonskoga i poganskoga. Tako se hedonizam, osim putem motiva pjesme i plesa, u slavonskoj književnosti počeo ogledati i putem motiva alkohola.

Iće i *piće* kao neki od najčešćih motiva ovakve književnosti, doveli su do stvaranja stereotipa o *raspojasanoj* Slavoniji, u kojima je Slavonija doživljena kao zemlja obijesti u kojoj vlada dionizijsko načelo te pogansko raspoloženje. I zaista, vidjet ćemo u kasnijoj analizi, slavonski pisci vole svoje likove smjestiti u društvo koje se odaje alkoholu, pjesmi i plesu. Međutim, tu se postavlja bitno pitanje: Jesu li to jedine „osobine“ Slavonije te trebamo li Slavoniju doživljavati i ogledati samo kroz prizmu tih „osobina“?

Mnogi su autori dali odgovor na ovo pitanje te su time htjeli stati na kraj negativnoj identitetskoj slici Slavonije i Slavonaca. Među njima se ističe Julije Benešić koji u eseju *Raspojasana Slavonija* (1911.) ističe potrebu za reinterpretacijom te odbacivanjem takve slike. Termin *raspojasana*, objašnjava Benešić, „kazuje o nečem raspasanom, odriješenom i raskopčanom, a u drugom epitetskom značenju treba da kaže da je nešto veselo, nestašno, razbludno, mahnito, razuzdano itd.“ (Benešić 1969: 64).

² *divaniti* (tur.*divan*); govoriti, razgovarati

Iako ne bismo trebali stvarati sliku o Slavoniji kao raskalašenoj zemlji, ipak se tematiziranje *ića* i *pića* dobro ukorijenilo u panonski književni diskurs, što je postalo još jednom od razlika i specifičnosti naspram mediteranskoga tipa.

3.4. Mentalitetni kodovi slavnskoga subjekta

Kao što je već ranije navedeno, jedan od poetičkih principa putem kojih se čitaju kodovi slavnskoga tematsko-stilskoga kompleksa je i slavnski subjekt. Takav je subjekt u djelima slavnskih pisaca uglavnom prikazan kao neradnik i bećar, dok su žene najčešće opisane kao raspuštenice koje žude za strastima, a upravo ovakvi opisi slavnskoga subjekta ponovno dovode do stvaranja stereotipa o raspojasanoj Slavoniji.

Jedan od zagovornika ovakvih stereotipa bio je i Vladimir Lunaček, kritičar i polemičar, koji ističe kako u slavnskim djelima „Muževi žude za ženom, vinom i egedama. Žena za zagrljajem čvrstim i trajnim i za što dužom zamamljivošću“ (Bilić 2007: 172).

Prikaz Slavonca kao neradnika i bećara proizišao je iz potrebe slavnskih pisaca da (najčešće) iskritiziraju takvo društvo, a sve kako bi prikazali moralno propadanje Slavonije, što također postaje jednom od najčešćih tema u slavnskoj književnosti. O tematiziranju moralnoga propadanja na slavnskome teritoriju govori i Dubravko Jelčić, tvrdeći kako „Slavonija sve dublje i dublje tone u alkoholizmu i moralnoj kaljuži razuzdane putenosti“ (Kretonić 2017: 9). Slavnac se u takvoj situaciji najčešće ne odupire, pasivno promatrajući propast, pa će mnogi za slavnskoga subjekta reći da je sklon autodestrukciji.

Međutim, valja odmah naglasiti kako nisu svi likovi Slavonaca raskalašeni, razuzdani, skloni utapanju svojih briga u alkoholu i pjesmi, već postoje i oni likovi koji svojim radom, marljivošću, požrtvovnošću i ljubavlju dokazuju vlastitu progresivnost, iako je, u globalu gledajući, autodestruktivnih, regresivnih

slavonskih subjekata znatno više, a razlog tomu već je jasan: takvi su likovi ocrtavali moralno i ino propadanje ravničarskoga kraja.

4. Kodovi slavoničnosti u novelistici Josipa Kozarca

U ovome ćemo se dijelu rada posvetiti analizi idejno-tematskoga kompleksa u pripovijetkama Josipa Kozarca, jednog od najvećih hrvatskih književnika, čija djela, iako u duhu realizma ukorijenjena u društveni, nacionalni i politički trenutak te usko zemljopisno područje, i dandanas bivaju aktualna među brojnim čitateljima i književnim znanstvenicima (Markasović 2011: 45).

Iz raznovrsnosti Kozarčevih novela izronit će na površinu brojni kodovi slavoničnosti, a naglasak će biti na pejzažnim i mentalitetnim kodovima.

4.1. *Slavonska šuma* kao pejzažni kod slavoničnosti

Josip Kozarac svojim je književnim djelovanjem mnogo puta dokazao vlastitu zaljubljenost u slavonski ravničarski kraj – slavonsku zemlju hraniteljicu, veličajući kult *homo fabera* – čovjeka radnika koji svojim djelovanjem preobražava okolinu u zadovoljavanju vlastitih potreba. Takav se Kozarčev doživljaj slavonske prirode najbolje vidi u pripovijetci *Slavonska šuma* koju mnogi drže himnom prirode, a koja ne bi bila toliko kozarčevska, toliko prepoznatljiva, da ne izražava temeljnu misao cjelokupne Kozarčeve umjetnosti: ljudi trebaju ostvariti svoju sreću u punoj suradnji s prirodom, a ne u sukobu s njom (Jeličić 1988: 24).

Pripovijetka *Slavonska šuma* savršeni je spoj Kozarčeva književnog umijeća te izrazitog poznavanja šumarske struke i njezinih gospodarskih prednosti i posebnosti, a njegovu su stručnu djelatnost šumara dokazali brojni članci u kojima analizira tadašnje stanje u šumarstvu i mogućnosti njegova unaprjeđenja (Čorkalo 1997: 9).

U *Slavonskoj šumi* Kozarac izravno i otvoreno govori o svojim dojmovima pa je u čitavu pripovijetku utkan subjektivni doživljaj slavonske prirode u kojoj

Kozarac pronalazi oazu mira, „predah od nesređene i kaotične stvarnosti Khuenove Hrvatske, gdje nije mogao naći smisao i sklad“ (Čorkalo 2003: 52).

Iz ove se pripovijetke iščitava pejzažni kod slavonskosti, prisutan u detaljnim Kozarčevim opisima slavonskoga kraja, preciznije: šume, a s kojom je toliko zadivljen da ju doživljava kao brižnu mati, oazu mira i slobode, tvrdeći kako je Slavoncu poput doma: *Slavonac* „ljubi tu svoju hrastovu šumu nadasve; on je u njoj kao u svojoj kući, (...) on pozna svako drvo, svaku pticu, svaki glas; on se s tom šumom razgovara kao sa svojom materom“ (J. Kozarac 1973: 39).

O šumskom je svijetu Kozarac uvijek volio govoriti metaforički i slikovito, doživljavajući taj svijet kao živuću i životodajnu zajednicu, a slikovitost se njegova govora potvrđuje personifikacijama i antropomorfičnošću (Čorkalo 1997: 13): „To se on budi, duh svemira, nigda ne otpočivajuća narav, onaj silni ničim još neobustavljeni nagon vječnog stvaranja i rađanja...“ (J. Kozarac 1973: 40)

Slavonska šuma postala je pripovijetkom u koju je utkana sva ljepota i posebnost slavonskoga kraja, a koji se znatno razlikuje od onoga na Mediteranu. Stoga je slavonski pejzaž postao još jednim *kodom slavonskosti*, pečatom o posebnosti Slavonije i njezinoga kraja.

4.2. Mentalitet slavonskoga subjekta u pripovijetkama Josipa Kozarca

Već je ranije bilo riječi o vrlo čestoj autodestruktivnosti slavonskoga subjekta pa je u skladu s tim Slavonac najčešće opisan kao neradnik i bećar, a slavonske žene kao raspuštenice koje žude za strastima. Josip Kozarac u svojim će pripovijetkama potvrditi takav, mogli bismo reći stereotipan, prikaz svojih likova.

Tako se već u jednoj od najpoznatijih Kozarčevih pripovijedaka, *Teni*, mogu prepoznati likovi koji se uklapaju u ovakav stereotipni okvir pa je i sama

Tena žena koja se povodi za strastima, dok je, primjerice, njezin otac, Jerko Pavletić, prikazan kao alkoholičar i neradnik.

Psihološki dosta uvjerljiva, *Tena* se smatra jednom od najkompletnijih Kozarčevih novela u kojoj je Kozarac „zgusnuo sliku onodobne Slavonije, pa se može reći da ona u sažetu obliku sadrži uglavnom sve što predstavlja njegov književni interes“ (Čorkalo 2003: 48).

Budući da se u *Teni* govori o nemarnome Slavoncu koji napušta ono što mu je najvrijednije- zemlju, o bogaćenju stranca na slavonskome tlu, o emancipaciji žene te samim time i rasapu patrijarhalnoga morala, pomislit ćemo da upravo ova pripovijetka ocrta glavne karakteristike slavonskoga mentaliteta. Međutim, valja primijetiti da je Kozarac ovdje posegnuo više „za tipičnim pojavama koje su psihološki uvjerljivo motivirane društvenim, vremenskim i prostornim okolnostima“ (Isto: 49), nego što proučava mentalitete, iz čega možemo zaključiti kako autor kritizira Slavonce, ali se još više bavi kritikom okolnosti i pojava koje su utjecale na takvo ponašanje slavonskoga naroda. Time se na neki način opravdava stereotip o raspojasanim Slavoncima jer, zatečeni naglim i drastičnim društveno-ekonomskim procesima i promjenama³ te ne uspijevajući se u njima snaći, počinju pronalaziti utjehu u *iću* i *piću*, pjesmi i *ašikovanju*⁴.

Nesnalaženje u novonastalim društvenim i ekonomskim promjenama pokazat će brojni Kozarčevi likovi pa ćemo se tako upoznati s već spomenutim Jerkom Pavletićem, Teninim ocem koji je bio „lijenčina, nemarišav čovjek koji je i sebe i sve okolo sebe prepuštao milosti božjoj, a k tomu još i onaj kukavni dobričina koji će društvu za volju i kapu svoju zapiti“ (J. Kozarac 1973: 66). Jerko Pavletić tako postaje tipičnim Slavoncem koji se zbog propadanja zadruga odaje alkoholu i neradu, a njegovim je likom stvorena „jednoobrazna slika Slavonca kao pasivnog hedonista“ (Markasović 2011: 47). Alkoholu se odaju i drugi Kozarčevi

³ Kozarac književno uobličuje Hrvatsku u doba Khuenova režima, nerazvijeno gospodarstvo i industriju, propadanje seljačkih zadruga, raslojavanje stanovništva, iskorištavanje vrijednih slavonskih šuma, rasap patrijarhalnoga morala te mnoge druge društvene i ekonomske probleme koji su zadesili onodobnu Slavoniju (Čorkalo 2003: 50).

⁴ *ašikovanje* (tur.); *udvarati se*, *milovati se*

muški likovi, a među njima se ističe i raspjevani ciganin Đorđe koji, iako nije izvorni Slavonac, poprima slavonske mentalitetne obrasce uživanjem u alkoholu, pjesmi, plesu i strastima: „Ponešto ugrijan vinom usudio se tik za njom poći, i uze joj guslati melodije burne, strastvene, kakovih ni on, ni ona nigda čuli nisu“ (J. Kozarac 1973: 79).

Ženski će likovi u Kozarčevim pripovijetkama pokazati ponešto drugačije nošenje s krizama moralnosti, a na njihove će se živote projicirati moral sredine u kojima žive, gdje se u prvome redu misli na patrijarhalni moral, ali ovoga puta u svojevrsnome rasapu. Razlog rasapa patrijarhalnoga morala Kozarac pronalazi u razoru seljačkih zadruga u kojima su bila jasno diktirana pravila i zadaće svakoga pojedinca, pa tako i žene „čije je mjesto u patrijarhalnoj seoskoj obitelji precizno određeno“ (Markasović 2011: 60). Vlasta Markasović zaključuje kako su „sve one tragične promjene koje se događaju na makroplanu povijesne pozornice, svoj najtragičniji efekt postigle upravo na mikroplanu, u životu pojedinca“ (Isto:60). Tako, primjerice, u pripovijetci *Biser-Kata* istoimena djevojka stradava zbog licemjerja sredine u kojoj živi.

Tenu pak najprije gledamo u njezinom usponu, a zatim tragičnom padu prouzrokovanom snažnom željom za emancipacijom od patrijarhalnoga načina življenja. Ona prestaje biti patrijarhalnom mučenicom i pasivnom promatračicom te nastoji oblikovati vlastitu sudbinu aktivno sudjelujući u životu, ali joj to ne polazi u potpunosti za rukom.

Kozarac u svojim pripovijetkama nastoji pokazati snažnu želju ženskih likova za odcjepljenjem od muškarčevog tutorstva. Rasapom patrijarhalnoga morala ženski se likovi sve više žele okušati u vlastitoj slobodi i individualnosti, često ne znajući kako njome upravljati. Tako se u *Biser-Kati* budi posebno čuvstvo koje ju navodi na razmišljanje o strogim postupcima njezina oca kojima bi se najradije oduprla: „Sad tek upozna što je sreća, sad kad joj je otirati staše. A taj otimač je njezin rođeni otac! Što je to, zašto je to? Zar sve mora imati svoje zapreke? (...) Mora li to tako biti?“ (J. Kozarac 1973: 22)

Dakle, slavonski se subjekt u Kozarčevim djelima najčešće teško nosi s novonastalom situacijom: muškarci odajući se alkoholu te zapostavljajući rad, a žene odajući se strastima te snažnom željom da aktivno sudjeluju u vlastitim životima.

Teško nošenje Slavonaca s krizama moralnosti, ali i onima gospodarskima ekonomskima te društvenima, za posljedicu najčešće ima dolazak tuđinca koji preuzima odgovornost nad zapostavljenom slavonskom zemljom.⁵

⁵ U *Teni* se susrećemo s mladim vojnikom, Čehom Jaroslavom Beranekom koji naposljetku kupuje Pavletićev posjed nakon što je isti, pod vlasništvom Pavletića, zapostavljen.

5. Kodovi slavoničnosti u novelistici Ivana Kozarca

Iako se okušao u gotovo svim književnim žanrovima, Ivan Kozarac ostao je najzapamćeniji kao pripovjedač, stavljajući u svojim pripovijetkama naglasak na mikrokozmos obiteljske zajednice te reagirajući na različite pojave društvenoga života. Pišući na takav način, Kozarac je u svojoj novelistici obuhvatio gotovo sve aspekte društvenoga života, a tematizirajući raspad seljačkih zadruga, lijenost, rasipanje imetka, preljube i sl., postavlja gotovo isti motivsko-tematski okvir kao i Josip Kozarac.

Kao pripovjedač, javlja se zbirkom pripovijetki *Slavonska krv* (1906.) u kojoj vrlo precizno oslikava ugođaj slavonskoga sela, ne ulazeći u dublju psihološku analizu vlastitih likova, a svojim realističkim instiktom te modernističkom izražajnošću postaje poput pučkoga modernista (Šljivarić 1964: 226).

5.1. Raspojasani Slavonac Ivana Kozarca

Ocrtavši u svojim pripovijetkama alkoholizam, nemarnost, erotsku raspojasanost te hedonizam, Kozarac je stvorio likove koji postaju „egzemplarom ponašanja tipičnoga slavonskog seljanina“ (Markasović 2011: 84), želeći naglasiti kako su takvi obrasci ponašanja prouzrokovani biološkom, naturalističkom motivacijom, pritom stavljajući naglasak na „slavonsku krv“ koja postaje okidačem slavonske propasti. Slavonac tako postaje nemoćan pred vlastitom krvlju ukorijenjenom u svoje biće, nemoćan da od nje pobjegne, što za posljedicu ima degradaciju takvoga slavonskog subjekta.

Raspojasanost Slavonca u Kozarčevim je pripovijetkama najbolje vidljiva u onim likovima kojima rad na zemlji postaje u potpunosti nesvrhovit te ih više zarobljava nego oslobađa. I dok u opusu Josipa Kozarca često nailazimo na divljenje zemlji hraniteljici te veličanje kulta *homo fabera*, Ivan Kozarac u svojoj

novelistici bira drugačije shvaćanje zemlje: „za njega je zemlja opomena smrtnosti, vječita mučiteljica koja zaokuplja pitanjem smisla, zarobljava radom, sputava želju za individualnom slobodom, vodi ljude u materijalizam i hedonizam, ali i fatalizam“ (Isto: 111).

Jedan od likova u pripovijetkama Ivana Kozarca koji se nikako ne divi brižnoj Demetri, svakako je Lepa Brigin iz pripovijetke *Gnjili*. Rad na zemlji nimalo ga ne zadovoljava, štoviše, sputava ga u individualnoj slobodi: „Nego? Da radim? Hm! – promrmlja, a onda prekidano nastavi: - Ne živim ja za to da sebe ubijam prije reda“ (I. Kozarac 1964: 263). Osim što je prikazan kao nemaran, Lepa Brigin sklon je i uživanju u alkoholu, iz čega je vidljivo već spomenuto posezanje Ivana Kozarca za stereotipnim oblikovanjem raspojasanoga Slavonca: „I onda se zaputi u gostionu. Zaputi se tamo gdje on skoro već dvadeset godina – kao i toliki drugi – rakijom i vinom liječi u sebi do u kost ukorijenjeno nezadovoljstvo, mlitavost i pustotu“ (Isto: 265).

Posezanjem Ivana Kozarca za prikazom raspojasane Slavonije i njezinih stanovnika ponovno se može u čitatelju stvoriti stereotip o Slavoniji kao „raskalašenoj“ hrvatskoj regiji. Međutim, važno je uočiti paradoks: obilje i uživanje u hrani i piću moguće je jedino ako su rezultat mukotrpnoga rada.

Dakle, iako je Ivan Kozarac prikazivao dekadentnu Slavoniju u kojoj su muškarci uglavnom lijenčine i kukavice, a žene bludnice, te time pripomogao stvaranju spomenutih stereotipa, važno je imati na umu da slavonskome mentalitetu jednako, iako ne toliko uočljivo, pripada i melankolija izazvana upravo teškim radom koji nameće ravničarski krajolik (Markasović 2011: 112). Stoga čestu „raspojasanost“ Slavonaca možemo shvatiti i kao traženje oduška u izobilju koji su svojim radom sami stekli (Isto: 112).

5.1.1. Neartikulacija jastva Kozarčevih likova

U pripovijetkama Ivana Kozarca velika je zastupljenost onih likova koji se nalaze u nemogućnosti artikulacije vlastitoga identiteta pa sami sebe doživljavaju kao nepoznanicu. U takvim će se okolnostima lik osjećati nemoćno, često se ponašajući buntovnički i iracionalno, zapetljavajući samoga sebe u mrežu frustracija (Isto: 88).

Kao jednog od onih Kozarčevih likova kojemu artikulacija jastva ne polazi za rukom, možemo izdvojiti Stipu Zvonarevog iz pripovijetke *Stara rana*. Riječ je o liku kojemu je najveća želja da postane lugarom, a da bi u tome uspio, odlučuje žrtvovati ženu da spava s dućandžijom. Stipina žena ne pristaje na takav potez, a u nemogućnosti vladanja nad samim sobom te ogromnoj ogorčenosti, Stipa se odlučuje na nagonско i buntovničko ponašanje te fizički napadne ženu sve dok napokon ne pristane spavati s dućandžijom: „Iz njega provali bijes... - Moraš, moraš! - zaurla i stisnutom šakom udari po njoj“ (I. Kozarac 1964: 259). Vlasta Markasović objašnjava takvo ponašanje likova, tvrdnjom kako „odabirući iracionalne modele ponašanja lik prkosi fatumskom iracionalizmu te postavlja samoga sebe u svojevrsnu božansku poziciju“ (Markasović 2011: 88). Stipa Zvonarev učinio je upravo to: ponašao se kao da je preuzeo božansku poziciju u kojoj ima apsolutnu nadmoć nad svime, pa tako i nad svojom ženom, a sve to čineći iz vlastitog osjećaja nemoći te nemogućnosti identitetske potrage.

Osjećaj nemoći te nemogućnosti samospoznaje razdire i didaka Vincu, lika iz Kozarčeve pripovijetke *Kukavac*, u kojoj se, pod strogom palicom vlastite žene, spomenuti lik osjeća gotovo pa marionetski. U vlastitome očaju Vinca počinje smišljati plan u kojemu bi se napokon suprotstavio ženi i njezinome tutorstvu: „Šta da to trpim... I neću, ne... - kaže on u sebi i odlučuje, da više neće pustiti da se ta njegova Tereza nad njim rastresa, kao da je ona muško i kućni gospodar“ (I. Kozarac 1964: 282).

I dok je u *Staroj rani* prisutan ekstremni oblik patrijarhalnoga morala u kojemu žena nema gotovo nikakva prava te se mora pokoravati tutorstvu svoga muža, u *Kukavcu* je situacija obrnuta: sada je žena ta koja gospodari kućom i

mužem, ali opet u ekstremnoj mjeri u kojoj druga strana nema priliku jednako sudjelovati u bračnome životu.

I kao što je kod Stipe Zvonarevog vidljivo nagonско i buntovničko ponašanje, ono se počinje odvijati i u Vinci: „Ubit sam je trebô – pomisli didak-Vinca sada, u šljiviku“ (Isto: 287). Iako na kraju pripovijetke saznajemo da Vinca ipak ne ubija vlastitu ženu te da joj se po tko zna koji puta ponovno pokorava, iz njegovih je razmišljanja vidljiva izrazita zasićenost marionetskim osjećajem, a zbog nemogućnosti samospoznaje te doživljavanja sebe kao nepoznanice, ne uspijeva se suprotstaviti takvome osjećaju. Sve što u Vinci ostaje nakon ponovnoga toleriranja ženinog ponašanja jest okus poraza, nezadovoljstva i zgražanja.

5.2. Ravničarski prostor u djelu Ivana Kozarca

Baveći se u prvome redu tematiziranjem slavnskoga ravničarskog prostora, književna je kritika prepoznala Ivana Kozarca kao izrazito regionalno orijentiranoga autora, a s obzirom na to da je takva tematika svojstvena panonskom (sjevernjačkom, kopnenom) književnom diskursu, slavnski prostor postaje i književnim prostorom. Dobivši funkciju književnoga prostora, dobiva i modelativnu funkciju te time „sposobnost izražavanja neprostornih odnosa, npr. društvenih, religioznih, ideoloških i moralnih aspekata svjetonazora“ (Bilić 2006: 433). Tako je Ivan Kozarac, uzevši u promatranje mikrokozmose obiteljskih zajednica na slavnskome tlu, prodro u čitav kompleks slavnskoga društva i njegovoga mentaliteta, pritom najčešće uzimajući vinkovački kraj kao prostornu pozornicu.

Vrlo je važno spomenuti da je takav kraj koncem 19. stoljeća doživio devastaciju šuma, što je dovelo do ogoljenja vinkovačkoga područja na kojemu je nakon toga ostala samo ogoljena ravnica, a to će se pokazati nužnim za razumijevanjem tjeskobe bića s kakvom se susretao niz Kozarčevih likova.

Baveći se konceptom prostora, Sandra Uskoković u eseju *Treći prostor kao egzistencijalni habitat ili poetska imaginacija*, osvrće se na Heideggerovu misao iz djela *Bitak i vrijeme*, u kojoj tvrdi da se „egzistencijalno-ontologijski shvaćen čovjek i prostor ne mogu gledati odvojeno. Prostor nije objekt koji pripada izvanjskom svijetu (Umwelt) niti pak pripada isključivo unutarnjem iskustvu“ (Uskoković 2005: br. 155). Dakle, čovjek i prostor zavisni su jedno o drugome, a egzistencija je prema svojem značaju prostorna.

Ako je tomu tako, onda još jednom možemo opravdati „raspojasanost“, ali i veliku melankoliju Kozarčevih likova: ogoljeni ravničarski prostor ogolio je i biće slavnskoga subjekta, često ga dovodeći u stanje tjeskobe, a sve zbog nemogućnosti ovakvoga prostora da onodobnome čovjeku pruži *stabilitas loci*, odnosno „osnovnu ljudsku potrebu za stabilnim i strukturiranim mjestom“ (Isto). Krutost života koja je zadesila Kozarčeve likove, a sve prouzrokovano već spomenutom siromašnom vizurom slavnskoga prostora i melankolijom koju taj prostor donosi, najbolje će potvrditi citat iz pripovijetke *Gnjili*: „Tamo se naime, zadojen alkoholom, budi iz svoje obične mlitavosti i mrtvila, daje nekakvom zanosu, stvara iluzije iz ovog krutog života, (...) zaboravljajući pri tomu sadašnjost, na danas, na zbiljski život koji će ga možda još i pod tuđi plot dovesti da pod njim skapa!“ (I. Kozarac 1964: 265).

6. Kodovi slavoničnosti u novelistici Joze Ivakića

Nakon što su Vinkovci u drugoj polovici 19. stoljeća dali rodonačelnika slavonsko-šokačke književnosti toga doba, a riječ je o Josipu Kozarcu, iz toga se područja kasnije pojavio niz autora koji su nastavili problematizirati društvene i gospodarske procese onodobne Slavonije ali i, sada već uvriježenu, negativnu sliku Slavonca. Među nastavljačima slavonske književnoprozne tradicije, vidjeli smo, bio je i Ivan Kozarac, a Joza Ivakić, pridruživši se Kozarcima, postao je dijelom književnih velikana s vinkovačkoga područja koje se, zahvaljujući upravo ovome trojcu, „za svagda upisalo u hrvatsku književnu povjesnicu“ (Čorkalo 2003: 60).

Iako je ostao najzapamćeniji kao dramski pisac, Ivakić se pokazao uspješnim i kao pripovjedač pa tako zbirke pripovijedaka *Iz našeg sokaka* (1905.) te *Selo i varoš* (1912.) pripadaju najznačajnijim djelima Ivakićeve književnoga stvaralaštva. Okrenuvši se u svojoj novelistici otkrivanju bitne ljepote u monotoniji šokačkoga svakodnevnog življenja (Vaupotić 1980: 591), Ivakić se pridružio piscima čije je tematsko ishodište Slavonija.

Međutim, bez obzira što se Ivakić svojim književnim radom pridružio slavonskoj književnoproznoj tradiciji (ponajviše zbog toga što za prostornu pozornicu uzima slavonski kraj, baveći se odnosima ljudi iz toga kraja) te što je proizašao iz istoga miljea kao i Kozarci, važno je napomenuti da je svaki od njih gradio vlastite književne svjetove, koji samo u temelju nalikuju jedni drugima. Stoga je Ivakić krenuo drugačijim putovima pri oblikovanju vlastite proze, odbacivši pritom tragizam i nemir Ivana Kozarca, a zadržavši mir u pristupu slavonskoj zbilji kao što to čini stariji Kozarac, stavljajući naglasak na „umjetničku potragu za ravnotežom bitka, za suglasjem i cjelovitom slikom svijeta, u smjeni dobra i zla, tuge i radosti, ljubavi i mržnje, krivnje i ispaštanja“ (Čorkalo 2003: 61).

6.1. Slavonke kao Ivakićevi pripovjedači

Jedna od posebnosti u Ivakićevoj novelistici svakako je pripovijedanje u prvome licu i ispovjedni ton, a takvi će pripovjedni postupci dovesti do „stvaranja ozračja autentične pripovjedačke neposrednosti“ (Isto: 62). Miroslav Vaupotić, u svome osvrtu na život i djelo Joze Ivakića tvrdi kako „priča-anegdota ostaje središnjim stupom Ivakićeve pripovjedačke strukture“, što dovodi do „možda prenaplašenoga isticanja realističkoga korijena njegova djela“ (Vaupotić 1980: 591)

Upravo ta *priča-anegdota* u Ivakićevom će slučaju najčešće biti iz očišta ženskih likova koji postaju središtem njegova kako dramskoga, tako i pripovjednoga opusa.

I dok su junakinje u pripovijetkama Josipa Kozarca proživljavale moralne krize i borile se s patrijarhalnim moralom pokušavajući postati individualnima, a dok se Ivan Kozarac više okretao problematiziranju muških likova, Joza Ivakić najčešće je posezao za svakodnevnim situacijama koje su obilježavale njegove ženske likove, postavivši u središte svojega književnog opusa ženu svih doba i staleža.

Tako u vrlo hvaljenoj pripovijesti *Didak i baka* naslovna junakinja iznosi priču o starosti sebe i svoga supružnika, prisjećajući se dana iz mladosti. Katica Čorkalo primjećuje kako „bakino pripovijedanje teče poput starinske pjesme, prožeto uspomenama na idilu obiteljskoga zadružnog života, na ljubav s budućim mužem“ (Čorkalo 2003: 63), a to će potvrditi i sljedeći citat: „I lijepo je to kada je puna kuća čeljadi, kada sve bruji život u njoj“ (Ivakić 1980: 662).

Ono što je vrlo važno ovdje uočiti svakako je neposezanje Ivakića za bilo kakvom konfliktnošću pri oblikovanju likova u spomenutoj pripovijesti: glavna junakinja ne dolazi u konflikt ni s kim pa ni sama sa sobom, već mirno iznosi svoju životnu priču prožetu mnogim lijepim uspomenama, a s vlastitom se

starošću već odavno pomirila, smireno dočekujući konac svoga života: „Samo molimo dragoga boga da nas primi, i čekamo smirena srca (...)“ (Isto: 666)

U Ivakića nisu rijetke ovakve pripovijesti koje oslikavaju starački život⁶, a razlog njihove učestalosti svakako se može pripisati sentimentalnosti prema ljudima negdašnjega kova te, kako tvrdi Čorkalo, „nadahnutošću poezijom prohujala vremena“ (Čorkalo 2003: 63).

Međutim, nisu sve Ivakićeve pripovijesti harmonične i nekonfliktne. Mnogo je onih koje se bave problematiziranjem niskih ljudskih emocija, a kao takve izdvajaju se iz Ivakićeva opusa pripovijetke *Otrov* i *Sestra*.

Radnju obaju pripovijetki pokreće vrlo snažan osjećaj ljubomore: u prvoj je to opsesivno ljubomorni muž, dok je u drugoj riječ o djevojci koja je snažno zaljubljena u sestrinoga muža.

Iako je pripovijetka *Otrov* ispričovijedana iz pozicije muškoga lika, Mandinog ljubomornog supruga, svejedno dobivamo jasan uvid u ono što je Manda s njime proživljavala: „Onako iznemogla i izubijana stane kupiti svoje stvari: maramu, pregaču i sve šta već s nje strgam, pa me pogleda, sva podbula i izubijana u licu, a više puta i okrvavljena“ (Ivakić 1980: 703).

Prisjetimo se, tema muževljevog tutorstva nad ženom nije prisutna samo u Ivakićevu opusu, već se takva tematika dobro ukorijenila u slavonsku književnoproznu tradiciju, što smo imali priliku uočiti kod Ivana Kozarca koji je, odabiranjem takve tematike, samo podupro stvaranje već ranije spominjane stereotipne slike o Slavoncu kao bećaru i agresivcu.

Tako se i u pripovijetci *Otrov* susrećemo s već ranije viđenim strogim muževima koji će dizati ruku na vlastitu ženu samo da mu bude pokorna i poslušna, pa se i ovdje, bez obzira što priča nije iznesena iz očista ženskoga lika, u čitatelju javlja sažaljenje i empatija prema ženi.

⁶ Jedna od poznatijih Ivakićevih pripovijesti koje se bave oslikavanjem starinskog čestitog života je i *Baba Joska*, priča o starici koja je nakon smrti kćeri i njezina muža odlučila sama odgojiti tri unuke.

Kako je već ranije spomenuto, motiv ljubomore pokretač je radnje i u pripovijetci *Sestra*, ovoga puta ispričanoj iz motrišta ženskoga lika, djevojke koja je zaljubljena u supruga svoje sestre. Pripovjedačica Evica iznosi svoj unutarnji, intimni konflikt, a svojom iskrenošću „ispovijeda svoju najintimniju tajnu o ljubavi, patnji i žrtvi kojima se ne može ugnuti“ (Čorkalo 2003: 64). Živeći zajedno sa sestrom i njezinim mužem, Evica se suočava s patnjom izazvanom ljubomorom, a koja ju toliko mori da postaje mučenicom vlastitih osjećaja. Kako bi se spasila, odluči ne živjeti više s njima, moleći se Bogu za oprost i milost, ali takav ju pothvat ne lišava osjećaja muke, dovodeći ju do stanja u kojemu shvaća da se nikada neće riješiti te teške duševne gorčine i boli. Ulazeći detaljno u psihi spomenute žene te detaljno prikazavši sve njene patnje i boli, Ivakić se pokazao kao vrstan poznavatelj ljudske složenosti, osobito ženske psihe, a pripovijetka *Sestra* samo je jedan od dokaza koji svjedoče o tome.

6.2. Ivakić o stereotipu raspojasane Slavonke

Središte Ivakićeva autorskog zanimanja svakako je čovjek, a već se dalo naslutiti kako u svojoj novelistici posebnu pažnju posvećuje ženskim likovima. Najčešće polazeći za temom ljubavi, Ivakić uranja svoje heroine u najrazličitije ljubavlju izazvane dvojbe i kolebanja, prateći ih u njihovim čeznućima za strašću. Međutim, dok junakinje Josipa Kozaraca, u snažnoj želji za emancipacijom često završavaju tragično, a time im se i vrlo često pripíše etiketa nemoralne, raskalašene žene, junakinje Joze Ivakića najčešće su iskrene i časne u svojim postupcima, spremne na odricanje od ljubavi u korist moralnosti.

Da su spremne na odricanje od ljubavi samo kako bi dokazale svoju moralnost, vidljivo je i u maločas spomenutoj pripovijetci *Sestra* u kojoj, kako smo imali priliku vidjeti, glavnja junakinja pokušava svim snagama zaboraviti supruga svoje sestre, znajući da bi bilo nemoralno da se oda svojim strastima koje gaji prema njemu.

S druge pak strane, u pripovijetci *Mlada žena*, glavna se junakinja, snaša Kaja, nakon što se primamljena dukatima udala za didaka Jakšu te nakon što shvati da su ti dukati posuđeni samo kako bi ju osvojili, u svojoj ogorčenosti prema suprugu odluči na prijevaru: „I onda se odjedared javi u njoj neki nestašni glas i stane joj isprva istiha, a onda sve drskije šaputati: Palka kaki je momak! Kako je pristao, krepak i mlad! Eto zametni s njime ašikovanje, pa ćeš se tako osvetiti didaku Jakši!“ (Ivakić 1980: 649). I dok čitatelj, a pogotovo onaj koji je već ranije upoznat sa slavonskom književnošću, pomisli da će snaša Kaja prevariti svoga muža te da će se i njezin lik protumačiti kao stereotipni lik raskalašene slavonske žene, dogodi se preokret: didak Jakša iznenada oboli, a ona, osjećajući veliko sažaljenje, odluči ne učiniti svoj plan: „Gledala je didaka Jakšu onako propalog, nemoćnog i bolnog, i bilo joj ga žao“ (Isto: 660). Iako isprva prikazana kao nemoralna, u snaši Kaji ipak na kraju pobjeđuje ona čista, neiskvarena dobrota njezinoga bića.

Još je jedna u nizu Ivakićevih pripovijesti koje se bave problematikom moralnih dvojbi prouzročenih nizom izmiješanih osjećaja i „nedozvoljenih“ strasti, a riječ je o pripovijesti *Maćuva*. Priča je to o ljubavi i strasti između pomajke i njezinoga posinka, a iako će nam se i ovdje na prvu učiniti da će se ta strast ostvariti u strastvenu vezu, ona se ipak na kraju ne događa. Naime, snaša Ljuba, poslije smrti svoga supruga počinje osjećati više olakšanje nego tugu, a sve je to prouzrokovano time što se za svoga dosta starijega muža udala na nagovor pa takav brak ne možemo protumačiti istinskim i sretnim. Nakon nekoga vremena u kuću dolazi sin pokojnoga muža, Ljubin posinak Vinca, a već se vrlo brzo između njih počinju pokazivati iskre: „Vinca je stajao postrance i gledao u nju. Gledao ju je onako pristalu i zanimljivu kaka je u taj čas bila, a čudni su ga osjećaji obuzimali i čudne mu se misli vrtjele po glavi“ (Isto: 627).

Međutim, u takvoj situaciji oba lika počinju osjećati moralne dvojbe, pitajući se je li ovoga puta ispravno slijediti srce ili razum, naposljetku se odlučivši za odustajanje od bilo kakvoga intimnoga odnosa: „I nijesu se zblížili

Vinca i Ljuba. Ljuba nije dočekala da se ispuni ono za čim je tako težila i čemu se toliko nadala otkad je umro čiča Lepa: nije se naužila života, ljubavi i milovanja“ (Isto: 634).

Razlog njihovome odustajanju leži u činjenici da su svjetonazori i mišljenja obaju likova već prethodno oblikovani sredinom pa su, poprimivši njezine navike i shvaćanja, i sami počeli razmišljati kao većina. Iako vrlo snažnih nagona i strasti, zbog dosta snažnoga utjecaja okoline, oba lika koči pitanje „Što će selo reći?“. Stoga Čorkalo zaključuje kako je „moralnost u njih odgojem ucijepljena i sredinom uvjetovana, ali zato nije neiskrena, čak i kad ne proishodi iz bogobožnosti, već iz elementarnoga osjećaja pristojnosti“ (Čorkalo 2003: 67). Iz navedenih pripovijetki možemo zaključiti kako je Ivakić uronio u ponešto drugačiji književni svijet nego njegovi slavonski prethodnici. Ivakićevi ženski likovi, iako vođeni snažnim strastima i moralnim dvojabama, ipak odustaju od svojih nagona, znajući da bi ih to moglo dovesti samo do osude društva. Odabiranjem upravo takvih ženskih likova „Ivakić postavlja i raspravlja etička, moralna i psihološka pitanja; one interpretiraju njegov svjetonazor (...)“ (Isto: 73). Stoga možemo reći da je, odbacivši sada već uvriježenu sliku raskalašene slavonske žene, Ivakić nastojao raskrinkati mit o raspojasanoj Slavoniji.

7. Kodovi slavoničnosti u novelistici Josipa Kosora

Iako rođen u Trbounju kraj Drniša, Kosor se već u četvrtoj godini života zajedno s roditeljima seli u mjesto Otok pored Vinkovaca, a ta će se selidba u ravničarski krajolik pokazati bitnom sastavnicom za Kosorov književni rad. Međutim, to nipošto ne znači da će Kosor zaboraviti svoje dalmatinske korijene; dapače, mnoga su njegova djela uronjena upravo u krški krajolik Dalmatinske zagore.⁷

Ono po čemu se Kosor izdvaja od prethodno spomenutih književnika svakako je povezanost s ruskim piscem Maksimom Gorkim, a zbog takve mu je povezanosti književna kritika vrlo brzo prilijepila atribuciju *hrvatskoga Gorkoga* (Bošković 2009: 208). Takva atribucija naravno nije slučajna, a Kosor ju je zaslužio jer je, pod utjecajem Gorkoga „unio u hrvatsku književnost više motiva o ljudima "sa dna" života, likove smjelih i jakih pojedinaca koji zaziru od ma kakva ograničenja lične slobode, ali i lik tzv. pale žene kao žrtve društvene sredine“ (Šljivarić 1964: 10).

Iako više priznat kao dramatičar, Josip Kosor u književnosti se javlja kao pripovjedač, objavivši većinu svojih novela između 1903. i 1914., odnosno u razdoblju hrvatske moderne, pri čemu mu se ističu zbirke novela *Optužba* (1905.), *Crni glasovi* (1905.) te dosta poslije objavljena zbirka *Miris zemlje i mora* (1925). Ono što je u središtu zanimanja ovoga rada, a kako se već dalo naslutiti i iz naslova, Kosorov je književni pogled na Slavoniju, a iako u njoj nije mnogo boravio,⁸ Slavonija se svejedno pokazala kao „tematsko mjesto njegovog književnog rada“ (Sablić Tomić i Rem 2003: 13).

⁷ Aleksandar Šljivarić u svome osvrtu na život i djelo Josipa Kosora spominje kako je uz Dalmaciju tematski povezano više Kosorovih ranijih pripovijedaka, roman *Cupalo*, zbirka pripovijesti *Mime* te nekoliko novela iz zbirke *Miris zemlje i mora* (Šljivarić: 1964: 11)

⁸ Vrlo brzo Josip Kosor odlazi izvan Hrvatske, putujući i živeći po raznim gradovima Europe i svijeta poput Londona, Pariza, Moskve itd., a na kraju se nastanio u Dubrovniku u kojem i umire 1961. godine.

7.1. Josip Kosor - slikar Panonije

Kao što je navedeno u prethodnim poglavljima, vezanost za prostor pokazala se značajnom kod mnogih autora, a ni Kosor nije zaboravio na važnost iskustva prostora u svojim književnim izlaganjima.

Ivan Bošković u svome radu *Josip Kosor- portret kao prilog (kulturnom) identitetu prostora* navodi kako prostor u književnosti „funkcionira kao ontološka metafora, a likovi kao njegovi reprezentanti u određenom vremenu“ (Bošković 2009: 207). Tako će i ovaj autor radnje mnogih svojih (kako proznih, tako i dramskih) djela uroniti u prostore koji su ga fascinirali i obilježavali, a jedan od njih svakako je prostor slavonske ravnice.

Da se Kosor znatno zanimao za panonizam, najbolje će pokazati jedan od njegovih vrhunskih dramskih ostvaraja, a riječ je o drami *Požar strasti* iz 1912. godine. Iako se ovdje ne bavimo konkretno dramom, nije na odmet ukratko objasniti po čemu se navedena drama ističe kao jedno od *najslavoničnijih* Kosorovih djela.

Slavoničnost se ove drame najprije uočava u Kosorovu odabiru likova i to onih sporednih, neimenovanih, označenih samo kao „seoske cure i momci ili čovjek iz polja“ (Rebrina 2014: 29). Odabravši takve likove, autor postiže efekt vjerodostojnosti jer upravo takvi likovi, kako kaže Rebrina, „odražavaju pokušaj ujedinjavanja označnica geografskog prostora i zanimanja karakterističnog za to područje, a samim time i ostalih geografskih i kulturnih karakteristika prostora“ (Isto: 29).

Odabiranje likova seljaka, slavonskih *snaša*, seoskih cura i momaka, pokazalo se čestim i u Kosorovoj novelistici. Tako se primjerice u pripovijetci *Nametnik* Kosor pozabavio tematikom slavonskoga seljaka, Pave Svibovića, koji je toliko uživljen u svoje ratarske poslove da se raduje tome što će „sutra s risarima žeti na svojoj njivi Jagodi, prekosutra na Goravi, zaksutra na Jeli, i kako će se u kratko vrijeme napuniti njegov ambar sitnim, zlatnim žitom i opskrbiti mu kuću

ljudski za ziminu!“ (Kosor 1964: 25). Međutim, seljaka omete u naumu susjed koji ga, baš poput nametnika, stalno moljaka da mu čini što male, što velike usluge, na što ovaj nevoljko pristaje.

Lik seljaka prikazao je Kosor i u pripovijetci *Općinski ovrhovoditelj* u kojoj, ispriповijedanoj u prvome licu iz motrišta naslovnog junaka, saznajemo kako se on baš i ne snalazi najbolje u svojoj ulozi u kojoj bi trebao „nasilno otimati od seljâka imetak i unovčivati ga u porez“ (Isto: 76). Posao ga vodi do seljaka koji vrlo burno reagira kada shvati po što je ovaj došao, a u silnoj želji da obrani svoju zemlju, dođe i do fizičkog obračuna. U ovoj se pripovijetci, ali i u mnogim drugim, Kosor osvrnuo na slavonske seljake kojima je zemlja nešto najmilije u životu, koja im služi kao glavni izvor egzistencije i koju zbog toga toliko cijene, a detaljnije će o takvoj tematici nešto više riječi biti u sljedećem poglavlju.

Ako se vratimo na dramu *Požar strasti*, uočit ćemo da se autor ondje poslužio tipičnim slavonskim imenima kao što su *Mara, Ruža, Tunja* i sl., a odabirom takvih imena Kosor je još jednom jasno identificirao geografsko područje kojim se bavio. Tako će i u svojim pripovijetkama koje su smještene na slavonsko tlo autor posezati za što *slavoničnijim* imenima poput *Mate, Matana, Mare, Marka, Pere, Luce, Mile* itd., a razlog je opet isti: približiti recipijenta s ambijentom u koji autor uranja svoje likove te što vjerodostojnije mu dočarati panonski prostor.

Da je Kosor poradio na vjerodostojnosti, dokazuje i često posezanje za detaljnim opisima slavonskoga sela, običaja te svakodnevnih radnji: „Selom se vuku ogromni stogovi žita i sijena, i svažaju na gumna, u štaglje i pojate. U voćnjacima zri, rumeni i žari se voće. U dvorištima sjede djevojke u hladu pred pojatcima i enkluju ili vezu i kao da osjećaju bilo pitome prirode i slast života, iz grla im teče slatka pjesma kao u slavujâ kad zajecaju u šumi u ranu ljetnu zoru...“ (Isto: 78).

Iz navedenih primjera možemo uočiti kako je Josip Kosor, bez obzira na dalmatinske korijene, zaista bio vještli slikar Panonije te veliki zaljubljenik u slavonski kraj i sve što on sa sobom donosi.

7.2. Kosorovo veličanje *homo fabera*

Kao što je maločas rečeno, Josip Kosor je, po uzoru na Gorkog, volio prikazivati ljude s „dna“ društvene ljestvice, stoga ne čudi da je u djelima u kojima se bavio slavonskim prostorom odabirao likove slavonskih seljaka.

Likovi slavonskih seljaka, vidjeli smo, prisutni su u slavonskoj književnoj tradiciji još od samih njezinih začetaka. Stoga ne možemo reći da je Kosor bio inovativan po pitanju odabira likova, ali svakako možemo reći da je bio inovativan po pitanju njihovoga oblikovanja: dok su mnogi književnici najčešće opisivali Slavonce kao nemarne, raspojasane hedoniste koji će sav svoj imetak vjerojatno zapiti, Josip Kosor je, u želji da se takvi stereotipi odbace, svoje Slavonce najčešće prikazivao kao marljive i poštene ljude kojima je rad na zemlji neka vrsta spasenja, a ne kazne.

Vidjeli smo da je i Joza Ivakić naginjao ka oslobađanju Slavonije od predrasuda, ponajprije predrasuda prema slavonskoj ženi, a Kosor će također nastaviti suzbijati predrasude o Slavoncima kao razuzdanim hedonistima, usmjeravajući svoj književni rad ka „moralnoj rehabilitaciji literarne Slavonije“ (Bilić 2006: 440).

Da je Kosor zaista smatrao Slavonce ljudima koji iznimno cijene svoju *zemlju-hraniteljicu*, dokazuje i sljedeći citat, preuzet iz već spomenute pripovijetke *Općinski ovrhovoditelj* u kojoj seljak Marko, kada sazna da mu se želi oteti zemlja, govori: „Ja sam država! – lupne se šakom u prsi; - ja, ja, i svi mi - Srem, Slavonija, šuma, **zemlja, to sam ja** (...)“ (Kosor 1964: 79).

Ovaj je citat posebno zanimljiv zato što ukazuje na najviši stupanj povezanosti čovjeka sa zemljom, a ta je povezanost toliko jaka da je seljak

percipira kao sebe sama. Zemlja je on i on je zemlja, za njega oni su neraskidivo povezani.

I Pavo Sibović iz *Nametnika* slavonski je seljak koji je iznimno povezan sa zemljom, a ta je povezanost toliko jaka da se, kako je već viđeno iz citata, naprosto veseli radovima koji ga očekuju na zemlji. Osim što ga rad na zemlji veseli, on je svjestan njezine plodnosti i bogatstva koji mu donosi: „(...) pedeset krstova dat će i ko amen, plodna je to njiva, zlatna njiva!“ (Isto: 105). Iz ovoga jasno vidimo da je Josip Kosor iznimno cijenio *homo fabera*, prikazavši ga kao odanog i marljivog radnika kojemu zemlja postaje prostorom slobode.

Međutim, postavlja se pitanje je li Kosor uvijek pokušavao suzbiti stereotipe raspojasanosti Slavonije ili je ipak ponekad posrnuo za već ustaljenim hedonizmom u likovima Slavonaca koji je postao toliko ustaljen da ga možemo smatrati čvrstom označnicom panonske varijante kontinentalnoga književnog diskursa (Bilić 2006: 440). Odgovor na ovo pitanje je potvrđan, a to će dokazati i sljedeći citat, preuzet iz pripovijetke *Mekonja*: „U Slavoniji gdje je narod mekan, tako reći voštan, pust, sve se poprati pijankom: porod, pogreb, vjenčanje, kosidba, vršidba pa i samo rađanje stoke“ (Kosor 1964: 114).

Takva se „nedosljednost“ Josipa Kosora u prikazu Slavonaca i pogledu na Slavoniju može pripisati činjenici da je „predrasuda o raspojasanoj Slavoniji literarnoga podrijetla postala uvriježenom u javnom mišljenju ljudi tijekom cijeloga 20. stoljeća“ (Bilić 2006: 440), a mnogi su je snažni književni likovi poput Tene, Đuke Begovića i drugih, dodatno učvrstili.

Stoga možemo reći da se Kosor nalazio u dvojbi pri oblikovanju svoga mišljenja o Slavoniji; s jedne je strane uočio težak i marljiv rad slavonskih seljaka, dok je s druge pak strane bio uvjeren da su skloni velikim užiticima u *iću* i *piću*. No kako je već bilo spomenuto u ovome radu, takvi su užitci mogući samo ondje gdje za njih ima sredstava, a ona su nemoguća ako se do njih ne dođe teškim radom. Toga je očito bio svjestan i sâm Kosor pa možemo reći da su i njegovi

likovi odušak od teškoga rada na zemlji crnici tražili u užitcima koje im je donijela
upravo ona - brižna mati svih Slavonaca.

8. Slavonski dijalekt i etnografski elementi kao kodovi slavoničnosti

Kao što se već moglo naslutiti, svoj četvorici autora kojima se u ovome radu bavimo bilo je bitno da budu što vjerodostojniji u svojim književnim prikazima slavonskoga kraja. Stoga ne čudi da su mnogo puta posezali za opisivanjem slavonskih običaja, nerijetko se služeći i slavonskim dijalektom. Budući da oba ta aspekta također daju poseban pečat slavoničnosti, u ovome ćemo im poglavljju posvetiti posebnu pažnju.

8.1. Slavonski dijalekt

Prema definiciji, slavonski je dijalekt „naziv za hrvatske staroštokavske govore u Slavoniji i Baranji koji se po nekim osobinama razlikuju od ostalih štokavskih govora. Proteže se u južnom i sjevernom dijelu Slavonije, u središnjem istočnom dijelu oko Našica, Đakova, Vinkovaca te u središnjem zapadnom dijelu oko Požege“ (Kolenić 1997: 101-102).

U ovom ćemo se dijelu rada osvrnuti na jezične značajke takvoga dijalekta, posluživši se dvjema pripovijetkama; Ivakićevom pripovijetkom *Maćuva* te pripovijetkom *Gnjili* Ivana Kozarca. To nipošto ne znači da ostala dva autora kojima smo se bavili, a riječ je o Josipu Kozarcu i Josipu Kosoru, nisu govor svojih likova oblikovali u skladu sa slavonskim dijalektom, no njegovih je jezičnih značajki bilo znatno više u novelistici Ivakića i mlađega Kozarca pa njima posvećujemo posebnu pažnju.

Razlog pak odabiranja baš spomenutih dviju pripovijedaka leži u činjenici da su obje iznimno bogate primjerima slavonskoga dijalekta, i to u dijalozima njihovih likova. Stoga ćemo izdvojiti nekoliko primjera dijaloga iz obje pripovijetke, a oni će nam poslužiti za analizu jezičnih značajki ovoga dijalekta.

Evo primjera iz pripovijetke *Maćuva*⁹ Joze Ivakića:

„(...) Nađi ti meni još **taki** kuća u selu! **Deder kolko ji** ima? Na prste **ji** možeš **izbrojit**. (...) A da se udaš za **noga golju**, za **nog** Gabru Martulina – e, **baš bi pazarila!** Nakotrljala bi **dice** – a sirotinja – pa čija si onda? (...) A **vako**, ako pođeš za čiču Lepu, **živit** ćeš **ko kaka gospoja**. Imat ćeš svašta što ti srce zaželi: **i lipi aljina** i punu kuću svega (...)“ (Ivakić 1980: 619)

taki: (<*takvih*>), zamjenica, Gmn., ž.r., ispadanje konsonanta *v* iz skupne *kv*, redukcija konsonanta *h* na dočetu riječi

deder: dijalektizam u značenju *ajde*. Za govore slavonskoga dijalekta specifično je kraćenje riječi *ajde* pa će mnogi govornici reći *de*. Riječ *deder* smatra se dužom, ali i pristojnijom verzijom indikatora za poticanje *de*

kolko: (<*koliko*>), prilog, redukcija vokala *i* u središnjem slogu priložne riječi

ji: (<*njih*>) zamjenica, Gmn., ž.r.; *njih* > *jih* > *ji*; najprije dolazi do svojevrsne prejotacije gdje se glas *j* ostvaruje kao protetski, a zatim se glas *h* gubi na dočetu riječi (Markasović 2005: 46)

izbrojit: (<*izbrojiti*>), glagol, infinitiv, gubljenje dočelnoga *-i* u infinitivu; tzv. *krnji infinitiv*

noga: (<*onoga*>) zamjenica, Ajd. m.r., ispadanje vokala *o* ispred fonema *v* ili *n* u priložima ili zamjenicama

golju: imenica, Ajd., m.r., dijalektizam u značenju *siromah*, *ogoljen*, *onaj koji je bez ičega*

baš bi pazarila: frazeološka značajka, u doslovnom značenju: *Baš bi kupovala*, a u prenesenome: *Baš bi se usrećila*

dice; (<*djece*>), imenica, Gjd., ž.r., ikavski refleks jata

⁹ Već u samome naslovu ove pripovijetke možemo uočiti jednu od najčešćih jezičnih značajki slavonskoga dijalekta, a riječ je o **gubljenju ili supstituciji konsonanta h**. Konkretno je u ovome primjeru došlo do zamjene *h* sa *v* (*maćuHa* → *maćuVa*), a takvih je primjera, vidjet ćemo, mnogo jer govori slavonskoga dijalekta, kao i većina štokavskih govora, ne poznaju glas *h*.

vako; (<ovako), prilog, ispadanje vokala *o* ispred fonema *v* ili *n* u priložima ili zamjenicama

živit ćeš; (<živjet), glagol, futur 1., 2.l.jd., ikavski refleks jata

ko; (<kao), stezanje *ao* u *o*

kaka; (<kakva), zamjenica, Njd., ž.r, ispadanje konsonanta *v* iz skupne *kv*

gospoja; (<gospođa), imenica, Njd., ž.r.; neprovedena jotacija

lipi; (<lijepih), pridjev, Gmn., ž.r., ikavski refleks jata, redukcija konsonanta *h* na dočetu riječi

aljina; (<haljina), imenica, G.mn., ž.r., redukcija konsonanta *h* u početnome položaju

Primjer iz pripovijetke *Gnjili* Ivana Kozarca:

„**Juče** si, **prikuče** si, pa ne moraš svaki dan, **ko** će ti novaca već, Isuse, **nadolbati!** (...) Al ti ne znaš malo. Ideš na **decni** – **ko bajagi** – a **poločeš pô** litre, pa onda samo **crkavaš, krepavaš...** Istom ti čedrdeset godina, a već **trljaš turom po zapečku!**“ (I. Kozarac 1964: 262)

juče; (<jučer), prilog, redukcija konsonanta *r* na dočetu riječi

prikuče; (<prekjučer), prilog, ikavski refleks jata, redukcija konsonanta *r* na dočetu riječi

ko; (<tko) zamjenica, N, ispadanje konsonanta *t* iz skupine *tk*

nadolbati; glagol, infinitiv, dijalektizam u značenju *obilno dati, nadavati*

decni; dijalektizam u značenju *bočica od jedan decilitar*

ko bojagi; frazeološka značajka, u značenju *Kao da je, ali ustvari nije*

poločeš; glagol, prezent, 2.l.jd, dijalektizam u značenju *puno popiješ*

pô;(<pola), prilog, skraćena

crkavaš, krepavaš; glagoli, prezent, 2.l.jd, dijalektizam u značenju *umireš*

trljaš turom po zapečku; frazeološka značajka, u značenju *dangubiti*

U ovoj se pripovijetci nalazi još mnoštvo primjera koji se podudaraju s osobitostima slavonskoga dijalekta, a izdvojiti ćemo najkarakterističnije:

1. ikavski refleks jata: *uvik, svit, vike vikova, okripim...*;
2. izostavljanje dočelnoga –i u infinitivu, tzv. *krnji infinitiv*: *poludit', kast', živit'...*;
3. sažimanje skupa *ao* u *o*: *im'o, mor'o, stvar'o...*;
4. ispadanje fonema *h*: *ti', tvoji', gra', 'raniti, do'raniti...*;
5. supstitucija fonema *h* sa *v*: *puvalo*;
6. izostavljanje nenaglašenoga prezenta glagola *biti* u perfektu: *A ja mislio*.

Javljuju se i dijalektizmi:

zejtin (ulje), *komšija* (susjed), *avlija* (dvorište), *zabada* (zadirkuje), *šor* (ulica), *đubre* (gnojivo), *tačke* (kolica na jedan točak), *mâz* (blato s kojim su se popravljale rupe u zidovima kuća), *plot* (ograda), *čakanac* (čekić), *rucanj* (držač kosilice), *bircuz* (kafić).

Zabilježeni su i mnogi frazemi i uzvici:

upravo uzvaljade (uistinu dobro), *samo se ko zejtin kliže* (kliže se poput ulja, sklisko), *ne esapi ti njia* (ne računaj njih), *mrtvo puvalo* (lijenčina), *ne zajidaj* (ne žali se), *izjest sama sebe od muke* (jako se uzrujati).

Odabiranjem fonoloških, morfoloških, sintaktičkih i leksičkih osobina slavonskoga dijalekta, oba su navedena autora još jednom dokazala vještinu u oslikavanju ugođaja slavonskoga sela, a njihovi su likovi time postali vjerodostojnim pripadnicima svojega podneblja. Iako autori u spomenute dvije pripovijetke ne navode konkretno mjesto radnje, već se samo služe riječju *selo* u navođenju mjesta, prema navedenim jezičnim značajkama možemo zaključiti kako je najvjerojatnije riječ o slavonskome dijalektu s vinkovačkoga područja. Da je riječ o govoru s područja okolice grada Vinkovaca dodatno može potvrditi i

činjenica da su oba autora živjela i djelovala na tome području, no nažalost, taj je govor počeo gubiti svoje dijalektalne specifičnosti najviše u 20. stoljeću pa je u mlađim generacijama ostala još samo poneka značajka i to najčešće ona koja se ogleda u leksiku.

8.2. Etnografski elementi

Već je bilo riječi o tome kako se među najznačajnije teme slavonske književnosti može ubrojiti i odnos prema tradiciji koji podrazumijeva opis slavonskih običaja, narodnih nošnji, slavonske pjesme i kola.

Tako Josip Kozarac u pripovijetci *Biser-Kata* navodi kako su slavonska sela mjesta veselja, popijevke i plesa: „Tko da zaboravi na ono kolo, na one obijesne večernje sastanke i popijevke!“ (J. Kozarac 1973: 5) U istoj se pripovijetci autor poslužio i zapisom pjesme koju, kako navodi, pjevaju „Luka Vitković i još jedan, pa krenuše duž sela pjevajući što ih grlo nosi“ (Isto: 6):

„Ču li moja garava – da nas Adam zatvara;
Nećemo se grlit moći – u rešt ćemo doći.
Nećemo se ljubiti više – to nam kotar piše“ (Isto: 6)

Iako je ove stihove autor najvjerojatnije izmislio, svakako mu nije bilo na odmet umetnuti ih u pripovijetku, pogotovo kada je cilj prikazati autentičnost nekoga prostora. Da ovi stihovi imaju moć prikazati autentičnost slavonskoga kraja, potvrđuje činjenica da su mnogi stihovi iz toga područja pisani u četrnaestercu, baš kao i ovi, iako su za područje Slavonije ipak najkarakterističniji tzv. bećarci, kratke narodne pjesme ispjevane u dvama desetercima.

U etnografske elemente možemo ubrojiti i običaj dogovorenih, ali i *nagovorenih* brakova, koji je bio vrlo čest u onodobnoj Slavoniji. Tako u Ivakićevoj *Maćuvi* saznajemo kako je u svoj prvi brak snaša Ljuba stupila na

nagovor drugih: „Nije se ona za njega udala iz ljubavi, niti je bilo među njima pravoga voljenja. Ona se udala za njega zato jer su tako drugi htjeli“ (Ivakić 1980: 618).

U pripovijetci *Krčelići neće ljepote* Josipa Kozarca, odvija se slična situacija. Kućegazda Mato Krčelić, koji u svome mjestu slovi kao bogat čovjek, saznajući da oba njegova sina žele oženiti siromašnu djevojku, poduzme sve kako bi ih od toga odgovorio. Iako u prvome primjeru imamo slučaj gdje netko nekoga nagovara, a u drugome primjeru odgovara od braka, poveznica je između ta dva slučaja upravo u nedopuštanju drugih da imaju pravo na vlastiti odabir bračnoga partnera.

Jedan je od upečatljivih onodobnih slavonskih običaja i takozvani *inoče* – radi se o situaciji u kojoj žena živi s već oženjenim muškarcem i njegovom suprugom, a ima jednaka prava kao supruga, pa se ovaj običaj može protumačiti i vrstom poligamije. Za ovaj nam primjer ponovno može poslužiti pripovijetka *Biser-Kata* u kojoj, iz očišta lika Mande, saznajemo kako i ona u kući ima inoču za koju nema najbolje mišljenje: „Bartol mi obećao kupiti cipele, a moja inoča mal se nije pogoropadila; to ti je zmija kakove nije bog više stvorio, samo što nije već i meni i Bartolu oči iskopala, dao bog te oslijepjela.“ (J. Kozarac 1973: 20) Taj se običaj spominje i u Kozarčevoj *Teni*, a inoča u ovome slučaju postaje naslovna junakinja koja, nakon *ljubovanja* s Jozom, dolazi živjeti u njegovu kuću, pa saznajemo kako se „Jozina žena Ivka nije mnogo protivila odnošaju svoga muža sa Tenom; taj odnošaj nije joj doduše bio po ćudi, ali to nije ništa novoga u selu bilo, jer je malone svaka žena imala svoju inoču.“ (Isto: 89)

9. Zaključak

Iako nisu stvarali u istim književnopovijesnim razdobljima, četvorica književnika iz razdoblja hrvatskoga realizma i moderne o kojima smo govorili i ovome radu -Josip i Ivan Kozarac, Joza Ivakić i Josip Kosor - znatno su se u svojim književnim izlaganjima oslanjali na ono što je Reljković postavio još u 18. stoljeću svojim *Satirom*. Ta se sličnost najprije ogleda u problematici kojom su se bavili, a kao što smo imali priliku uočiti, ona se najčešće ticala nemarišnih, razuzdanih i poročnih Slavonaca, za koje Josip Kozarac kaže kako „U hrvatskoj Slavoniji nijesu rijetki takvi ljudi“ (J. Kozarac 1973: 66).

Osim analize *kodova slavoničnosti*, u ovome je radu cilj dakako bio i ustvrditi zašto je većina književnika posezala za takvim stereotipnim oblikovanjima svojih likova u kojima su muškarci alkoholičari, lijenčine i nasilnici, a žene najčešće razuzdane bludnice. Odgovor na to pitanje možemo pronaći u već spomenutom tekstu Pavla Pavličića *Hrvatska književnost sjevera i juga*, u kojemu, kako smo već naveli, tvrdi da su sjevernjaci mnogo škrtije opisivali ljude nego što su to činili južnjaci, pa možemo zaključiti da su se stereotipi o raspojasanim Slavoncima kojima je stalo samo do rakije i kola stvorili zbog nedovoljno duboke analize njihove psihe i odnosa za koje Brešić tvrdi da su „svedeni na elementarnu mjeru“ (Brešić 2004: 44). *Raspojasanost* Slavonaca može se opravdati i činjenicom da je, kako to tvrdi Vlasta Markasović u radu *Proze Ivana Kozarca između univerzalnog i regionalnog*, „u Vojnoj granici sve bilo zabranjeno pa se u Slavoncima pojavilo tzv. irošenje, tj. sjedinjeni bunt, prkos, ponos, provođenje vlastite volje pa i uz cijenu otklona od društveno prihvatljivog ponašanja“ (Markasović 2011: 114).

Međutim, bilo je i onih autora koji su nastojali prikazati Slavoniju prostorom arkadije, izobilja i plodne zemlje na koju Slavonci gledaju kao na brižnu mati hraniteljicu te koja im postaje prostorom slobode ali istovremeno i mukotrpnoga rada, pa im pokoji odušak u rakiji i vinu možemo oprostiti jer do

njih sigurno nisu došli ljenčareći. To nipošto ne znači da zaista u onodobnoj, ali i ovodobnoj Slavoniji nisu postojali i ne postoje ljudi poput Jerka Pavletića i Lepe Briginog koji, pojednostavljeno rečeno, ne bi ništa radili već samo uživali, no važno je uočiti da se s takvim profilom ljudi susrećemo od pamtivijeka i to ne samo na području Slavonije.

Osim što smo analizom navedenih djela dobili sliku o tome kako su Slavonci živjeli, koje su običaje gajili, kako su radili ili ne radili, kako su ljubovali pa često i spletkarili, dobili smo uvid i u to ikako su govorili, pa se slavonski dijalekt tako nametnuo kao još jedna vrlo jaka značajka *slavoničnosti*.

10. Literatura

1. Barac, Antun. 1941. *Regionalizam u književnosti*. U: *Književnost i narod*. Zagreb: MH.
2. Benešić, Julije. 1969. *Raspojasana Slavonija*. Zagreb: MH.
3. Bilić, Anica. 2007. *Stereotip raspojasane Slavonije*. Vinkovci: Gradska knjižnica i čitaonica Vinkovci.
4. Brešić, Vinko. 2004. *Slavonska književnost i novi regionalizam*. Osijek: MH.
5. Čorkalo, Katica. 1997. *Književni izraz Josipa Kozarca u stručnim šumarskim radovima*. U: *Dani Josipa i Ivana Kozarca*. Vinkovci: Privlačica.
6. Čorkalo, Katica. 2003. *Slavonica 2*. Zagreb/Vinkovci: HAZU.
7. *Djela Vida Došena*. 1969. Priredili Tomo Matić i Antun Djamić. Zagreb: JAZU.
8. Flaker, Aleksandar. 1976. *Stilske formacije*. Zagreb: Naklada Liber.
9. Jeličić, Dubravko. 1988. *Josip Kozarac danas*. U: *Zbornik radova, Josip Kozarac književnik i šumar*. Vinkovci: JAZU.
10. Jukić, Sanja; Rem, Goran. 2013. *Panonizam hrvatskoga pjesništva; Studij Slava Panonije*. Osijek: Ogranak DHK slavonskobaranjskosrijemski.
11. Kosor, Josip. 1964. *Pripovijesti; Požar strasti*. / Kozarac, Ivan. *Pripovijesti; Đuka Begović*. Zagreb: Zora-MH.
12. Kozarac, Ivan. 1964. *Pripovijesti; Đuka Begović*. / Kosor, Josip. *Pripovijesti; Požar strasti*. Zagreb: Zora-MH
13. Kozarac, Josip. 1973. *Pripovijetke*. Zagreb: Mladost.
14. Markasović, Vlasta. 2004. *Govor vinkovačkih šokaca*. U: *Zbornik radova znanstvenoga skupa "Šokačka rič"*. Vinkovci: ZAKUD Vinkovci.
15. Markasović, Vlasta. 2011. *Rukopis ravnice*. Osijek: DHK ogranak slavonskobaranjskosrijemski.
16. Mrkonjić, Zvonimir. 1971. *Suvremeno hrvatsko pjesništvo (razdioba)*. Zagreb: MH

17. Pavličić, Pavao. 2004. *Hrvatska književnost sjevera i juga*. U: *Zbornik zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagrebačka slavistička škola.
18. Peić, Matko. 1984. *Slavonija – književnost*. Osijek: Revija.
19. Reljković, Matija Antun. 1999. *Izbor iz djela*. Priredio Marko Samardžija. Vinkovci: Riječ.
20. Sablić-Tomić, Helena; Rem, Goran. 2003. *Slavonski tekst hrvatske književnosti*. Zagreb: MH.
21. Šljivarić, Aleksandar. 1964. *Josip Kosor*. U: Kosor, Josip. 1964. *Pripovijesti; Požar strasti*. / Kozarac, Ivan. *Pripovijesti; Đuka Begović*. Zagreb: Zora-MH. Str. 7-[18]
22. Šljivarić, Aleksandar. 1964. *Ivan Kozarac*. U: Kosor, Josip. 1964. *Pripovijesti; Požar strasti*. / Kozarac, Ivan. *Pripovijesti; Đuka Begović*. Zagreb: Zora-MH. Str. 223-[234]

Mrežne stranice

1. Bilić, Anica. 2006. *Ivan Kozarac i literarna Slavonija*. Dani Hvarškoga kazališta: građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, god. 32, br. 1: <https://hrcak.srce.hr/73067> (posjet 12. ožujka 2020.)
2. Bošković, Ivan. 2009. *Josip Kosor, portret kao prilog (kulturnom) identitetu prostora*. Godišnjak Titius - godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke, god. 2, br. 2: <https://hrcak.srce.hr/112449> (posjet 21. ožujka 2020.)
3. Hrvatska enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/> (posjet 3. ožujka 2020.)
4. Kretonić, Igor. 2017. *Slavonac Ivana Kozarca*. Diplomski rad. Osijek. <https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A2477/datastream/PDF/view> (posjet 9. travnja 2020.)
5. Kolenić, Ljiljana. 1998. *Slavonski dijalekt*. Croatica - časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu, god. 27, br. 45-46: <https://hrcak.srce.hr/214726> (posjet 27. travnja 2020.)

6. Rebrina, Nikolina. 2014. *Panonizam u slavonskih dramatičara u prvoj polovici 20. stoljeća*. Diplomski rad. Osijek.

<https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A1293/datastream/PDF/view>

(posjet 11. travnja 2020.)

7. Uskoković, Sandra. *Treći prostor kao egzistencijalni habitat ili poetska imaginacija*. Zarez, br. 155./2005., 19.5.2005., Zagreb:

[http://www.zarez.hr/clanci/treci-prostor-kao-egzistenijski-habitat-ili-poetska-](http://www.zarez.hr/clanci/treci-prostor-kao-egzistenijski-habitat-ili-poetska-imaginacija)

[imaginacija](http://www.zarez.hr/clanci/treci-prostor-kao-egzistenijski-habitat-ili-poetska-imaginacija) (posjet 7. travnja 2020.)

11. Sažetak i ključne riječi

U ovome radu analiziraju se *kodovi slavoničnosti* u novelistici Josipa i Ivana Kozarca, Joze Ivakića te Josipa Kosora. Terminom *kodovi slavoničnosti* ovdje označavamo *attribute* kojima se naglašavaju posebnosti slavonskoga ravničarskog podneblja. Temeljem analize kao najčešći *kodovi* nametnuli su se slavonska tradicija, zemlja i dijalekt, a posebno slavonski mentalitet, koji je najčešće prikazan kao *raskalašen* i *irošan*. Analizom je s jedne strane utvrđeno i potvrđivanje stereotipa o raspojasanosti Slavonije i njezinih ljudi, ali s druge strane i pokušaji njegova opravdanja, tvrdnjom kako su Slavonci itekako marljiv narod koji svojim teškim radom postiže obilje pa mu nikako nije za zamjeriti što u njemu zna i uživati.

Ključne riječi: Josip Kozarac, Ivan Kozarac, Joza Ivakić, Josip Kosor, kodovi slavoničnosti, stereotip o raspojasanoj Slavoniji

12. Naslov i ključne riječi na engleskom jeziku

Slavonic codes in the short prose of Croatian realism and modernity

Key words: Josip Kozarac, Ivan Kozarac, Joza Ivakić, Josip Kosor, slavonic codes, Stereotyp of profligate Slavonia